

De instabiliteit van huwelijken en samenwoonrelaties in Nederland

Jacques P.G. Janssen, Anne-Rigt Poortman,
Paul M. de Graaf en Matthijs Kalmijn¹

Summary

The instability of marriages and cohabiting relationships in the Netherlands

This article addresses the question of whether sociological factors have an influence on the instability of relations. Instability was measured with several questions, ranging from questions about thinking of and discussing divorce to questions about thoughts of alternative partners. Using data on 1468 cohabitating and married couples, we found that only 3% of the partners talk with friends about divorce, while about 15% think of alternative partners. On the basis of earlier divorce literature, we distinguished four categories of sociological determinants of instability: factors related to (a) search behavior, (b) division of labor in the household, (c) social and cultural heterogamy, and (d) socialization in the parental home. Multivariate analyses showed that sociological factors do indeed affect the instability of relationships. First, the relatively instable relations of couples marrying young, and couples marrying because of a premarital pregnancy showed that a longer search period increases marital stability. Second, a traditional division of labor makes relations more stable, as is shown by the effects of wife's employment, her potential income and husband's unemployment on marital instability. Third, couples heterogamous with respect to education and social background were somewhat less stable than homogamous couples. Finally, less traditional couples and couples whose parents were divorced had instable relations compared to other couples.

1. Inleiding

Met de sterke toename van het aantal echtscheidingen in de afgelopen decennia is de persoonlijke keuze van huwelijkspartners om uit elkaar te gaan een maatschappelijk verschijnsel geworden. In de publieke opinie bestaat veel discussie over hoe men deze trend moet waarderen. Sommige mensen zien een scheiding als een oplossing van een slecht functionerend huwelijk en benadrukken de positieve aspecten van de toegenomen echtscheidingsfrequentie. De strenge moraal tegen echtscheiding in het verleden zorgde ervoor dat mensen vastzaten in een slecht huwelijk, met alle gevolgen voor het levensgeluk van partners en kinderen van dien. Anderen wijzen juist op de nadelige gevolgen die een echtscheiding voor partners en hun even-

tuele kinderen kan hebben. Hierbij wordt vooral gedacht aan de slechte financiële positie van eenoudergezinnen, problematische relaties tussen gescheiden vaders en kinderen, en de mogelijke psychische schade die de kinderen van gescheiden ouders ondervinden.

Echtscheiding is sinds jaar en dag ook onderwerp van politiek debat. Tot aan de jaren zestig was de mogelijkheid om te scheiden wettelijk beperkt; de meest voorkomende grond om een huwelijk te ontbinden in die tijd was overspel. Omdat een bekentenis van overspel als juridisch bewijs werd gezien, was er echter veelvuldig sprake van gefingeerde bekentenissen, een fenomeen ook wel bekend als 'de grote leugen'. De toenemende echtscheidingsfrequentie en de praktijk van de 'grote leugen' zorgden ervoor dat in 1971 de wetgeving rond echtscheiding werd versoepeld: echtscheiding kon nu worden uitgesproken als één of beide partners vonden dat de relatie duurzaam ontwricht was. Sindsdien heeft de politiek vooral aandacht gehad voor de gevolgen van scheiding, onder meer via regelgeving over alimentatie en de introductie van de Algemene Bijstandswet. Ook recentelijk is er weer discussie in de politiek. Zo zijn kort geleden de pensioenaanspraken van gescheiden vrouwen verbeterd en wordt gepoogd de contacten tussen gescheiden vaders en hun kinderen te verbeteren via nieuwe wetten over voogdij en omgangsregelingen.

Hoewel de publieke opinie en de politiek echtscheiding ervaren als een belangrijk maatschappelijk probleem, hebben de sociale wetenschappen slechts globale inzichten gegeven in deze problematiek. Sommige demografen en sociologen gaan uit van een culturele benadering en zien individualisering en secularisering als oorzaken van de toename, processen die de traditionele waarde van het huwelijk onder druk zouden hebben gezet (Lesthaeghe & Van de Kaa, 1986). Daarnaast bestaat een economische benadering, die zegt dat de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van de vrouw de specialisatie-voordelen van het huwelijk heeft verminderd en het voor vrouwen gemakkelijker heeft gemaakt uit een slecht huwelijk te stappen (Becker, 1981). Afgezien van deze richtinggevende ideeën is theorie-ontwikkeling in de sociale wetenschappen beperkt en is onderzoek schaars en ongesystematiseerd.

De bekendste grootschalige studie naar echtscheiding in Nederland verscheen bijna dertig jaar geleden. In de jaren zestig onderzocht de gezinssocioloog Kooy (1969) het 'huwelijkswelslagen' in een landelijke representatieve steekproef onder de Nederlandse bevolking. Het 'huwelijkswelslagen' werd onder meer afgelezen aan vragen over hoe gelukkig men was met de relatie en vragen over spanningen en onenigheid binnen de relatie. In 1983 heeft Kooy dit onderzoek in opdracht van het tijdschrift *Libelle* herhaald (Kooy, 1984), maar zijn pionierswerk heeft over het algemeen weinig navolging gevonden binnen de sociologie. Recentelijk zijn er wel enkele demografische studies verschenen, maar deze hebben tot nog toe geen breed beeld gegeven van de sociale oorzaken van echtscheiding (Klijzing, 1992; Manting, 1993; 1994).

Dat er weinig onderzoek bestaat naar echtscheiding is aan de ene kant begrijpelijk, omdat het problematiseren van echtscheiding lang is gezien als een impliciete verdediging van het traditionele gezin (Dronkers, 1997). In de jaren zeventig en tachtig richtte men zich op de toenemende diversiteit in leefvormen en probeerde men vooral de gelijkwaardigheid van alternatieve individuele keuzen te benadrukken. In dat klimaat lag een analyse van de sociale deter-

minanten van echtscheiding niet erg voor de hand. Het gebrek aan onderzoek is tevens opmerkelijk omdat vragen over de vorming en ontbinding van primaire relaties onderdeel zijn van het cohesie-vraagstuk in de sociale wetenschappen. Huwelijken en samenwoonrelaties behoren nog steeds tot de sterkste manieren waarop mensen zich aan elkaar binden, en echtscheiding is dan ook al sinds Durkheim een centrale indicator voor een gebrek aan cohesie in een samenleving.

In deze bijdrage bestuderen we de oorzaken van echtscheiding in de jaren negentig. In deze periode worden huwelijken en samenwoonrelaties gekenmerkt door een ongeëvenaard hoge mate van instabiliteit. Volgens recente demografische ramingen zal ruim één op de vier huwelijken uiteindelijk stranden; cijfers over samenwoonrelaties zijn nog minder rooskleurig (Prins & Levering, 1992). Onze analyse richt zich op vier groepen factoren die tezamen een beeld geven van de sociale achtergronden van echtscheiding: de intensiteit waarmee men naar een partner heeft gezocht (zoekproces), de manier waarop man en vrouw de rollen binnen het huwelijk vervullen (rolverdeling), de mate waarin partners in sociale en culturele opzichten van elkaar verschillen (heterogamie) en kenmerken van het ouderlijk milieu waarin de partners zijn opgegroeid (socialisatie). Met deze lijst pretenderen we niet een volledige verklaring van echtscheiding te geven; we beantwoorden de vraag wat de invloed is van sociale factoren op de scheidingskans.

Om de oorzaken van echtscheiding te onderzoeken heeft men idealiter levensloopgegevens nodig van (ooit) gehuwde paren en dient men prospectief of retrospectief onderzoek te doen. Grootchalige prospectieve surveys bestaan echter niet en in retrospectieve surveys komen scheidingen slechts mondjesmaat voor. Bovendien ontbreekt dan vaak informatie over de ex-partner. Om deze redenen volgen we in deze bijdrage een indirecte onderzoeksstrategie. In navolging van Kooy's studies hebben we in een landelijk survey onder gehuwd en ongehuwd samenwonende paren vragen gesteld over het denken en praten over de mogelijkheid van echtscheiding en het denken aan alternatieve levenspartners (Kalmijn, Bernasco & Weesie, 1996). Deze maten van 'huwelijksinstabiliteit' beschouwen we als indirecte indicatoren van de kans op (echt)scheiding. Met dit design kunnen we gebruikmaken van een grote hoeveelheid informatie over kenmerken van beide partners en is het mogelijk om een breed scala van sociologische hypothesen in hun onderlinge samenhang te toetsen.

Een indirecte analyse van scheiding heeft ook nadelen. In de eerste plaats bestaat er geen een-op-eenrelatie tussen instabiliteit en feitelijke echtscheiding. Veel scheidingen worden voorafgegaan door een periode van afnemende stabiliteit, maar niet alle instabiele relaties stranden. In moeizame relaties zullen partners vaak proberen iets aan de problemen te doen en weer andere partners blijven ondanks fricties bij elkaar. Of onze indicatoren een betrouwbaar beeld geven van de kans op echtscheiding hangt vooral af van de mate waarin zij samenhangen met de feitelijke scheiding. Uit sociaal-psychologische studies in het buitenland blijkt de voorspellende kracht van dergelijke indicatoren echter redelijk te zijn, hetgeen vertrouwen schept in de door ons gevolgde werkwijze (Booth, Johnson, White & Edwards, 1985). In de tweede plaats heeft onze aanpak te kampen met het probleem van selectieve uitval. Juist doordat veel instabiele relaties op den duur stranden, geven analyses van bestaande relaties waar-

schijnlijk een te rooskleurig beeld van de werkelijkheid. Ook de effecten van de door ons onderzochte determinanten van scheiding zouden hierdoor wel eens lager kunnen uitvallen dan in een analyse van feitelijke scheidingen. Dit impliceert dat we een conservatieve toets van onze hypothesen uitvoeren.

2. Een overzicht van sociologische hypothesen over echtscheiding

Voor al in de Verenigde Staten, waar echtscheiding al langer frequent voorkomt, is vanuit de sociale wetenschappen een stroom van onderzoek naar de oorzaken van scheiding op gang gekomen. Ondanks de groeiende belangstelling van onderzoekers voor echtscheiding, is de theorievorming op dit gebied beperkt en is het empirisch onderzoek verbrokkeld. In dit artikel proberen we de onderzoeksliteratuur te systematiseren door de vermeende oorzaken van scheiding in te delen in vier groepen: (a) intensiteit van het zoekgedrag, (b) rolverdeling binnen het huishouden, (c) sociale en culturele heterogamie en (d) socialisatiekenmerken. Voor elk van deze groepen formuleren we hypothesen die we hieronder uiteenzetten. De hypothesen worden samengevat in tabel 1.

2.1. Intensiteit van het zoekgedrag

De huwelijksstabiliteit wordt allereerst bepaald door de intensiteit waarmee partners hebben gezocht naar een geschikte levenspartner; hoe langer en beter ze hebben gezocht, des te groter is de kans dat de uiteindelijk gekozen partner bij hen past, wat de stabiliteit van de relatie vergroot (Becker, Landes & Michael, 1977). De intensiteit van het zoekgedrag valt af te lezen aan verschillende kenmerken. Zo is een van de meest consistente onderzoeksbevindingen het negatieve verband tussen de *huwelijksleeftijd* en de kans op scheiding (Becker, Landes & Michael, 1977; Manting, 1993; South & Spitze, 1986; Tzeng & Mare, 1995). Voor dit verband zijn verschillende verklaringen gegeven. Zo zouden jong getrouwde stellen relatief weinig ervaring met relaties hebben, een meer impulsieve keuze voor een levenspartner gemaakt hebben en een grotere kans hebben om uit elkaar te groeien (Morgan & Rindfuss, 1985). De meest gehoorde verklaring is dat jong getrouwde stellen niet lang genoeg gezocht hebben naar een partner die goed bij hen past (Becker, Landes & Michael, 1977). Hoe goed men zoekt is ook een argument voor het veel gevonden verband tussen *voorhuwelijkse zwangerschap* en de kans op scheiding. Partners die besluiten een relatie te vormen wanneer de vrouw per ongeluk zwanger is geraakt hebben het zoekproces naar een geschikte partner vaak overhaast afgesloten en hebben daarom een grotere kans op een instabiele relatie. Overigens zal een voorhuwelijkse zwangerschap vroeger belangrijker zijn geweest voor de kans op echtscheiding dan nu. Tegenwoordig leidt een onvoorziene zwangerschap niet meer zo snel tot een huwelijk, gezien de grotere mogelijkheden tot abortus en de veranderde normen en waarden over het ongehuwd moederschap.

In een meer moderne context kan ook het *samenwonen voor het huwelijk* gezien worden als

Tabel 1 Overzicht van sociologische hypothesen over echtscheiding

Effecten van intensiteit van het zoekgedrag

Hoe hoger de leeftijd waarop men gaat samenwonen, des te *kleiner* de scheidingskans.

Paren waarvan de vrouw vóór het samenwonen zwanger was, hebben een *grotere* scheidingskans dan anderen.

Gehuwden hebben een *kleinere* scheidingskans dan ongehuwd samenwonenden

Binnen de groep gehuwden hebben paren die eerst hebben samengewoond een *kleinere* scheidingskans dan direct gehuwden

Effecten van rolverdeling binnen het huishouden

Paren waarvan de vrouw betaalde arbeid verricht hebben een *grotere* scheidingskans dan andere paren.

Hoe hoger het potentiële arbeidsinkomen van de vrouw, des te *groter* de scheidingskans.

Hoe vaker de man werkloos is geweest, des te *groter* de scheidingskans.

Hoe groter het huishoudinkomen, des te *kleiner* de scheidingskans.

Hoe meer kinderen, des te *kleiner* de scheidingskans.

Voor paren met uitwonende kinderen is de scheidingskans *kleiner* dan voor paren met een zelfde aantal thuiswonende kinderen.

Effecten van sociale en culturele heterogamie

Hoe meer partners van elkaar verschillen wat betreft leeftijd, des te *groter* de scheidingskans.

Binnen heterogame paren hebben paren waarin de vrouw ouder is een *grotere* scheidingskans dan andere paren.

Hoe meer partners van elkaar verschillen wat betreft opleiding, des te *groter* de scheidingskans.

Binnen heterogame paren hebben paren waarin de vrouw hoger is opgeleid een *grotere* scheidingskans dan andere paren.

Hoe meer partners van elkaar verschillen wat betreft sociaal milieu van herkomst, des te *groter* de scheidingskans.

Hoe meer partners van elkaar verschillen wat betreft kerkelijkheid en gezindte, des te *groter* de scheidingskans.

Effecten van socialisatiekenmerken

Hoe traditioneler de waarden van een paar, des te *kleiner* de scheidingskans

Kinderen van gescheiden ouders hebben een *grotere* scheidingskans dan andere kinderen.

een verlenging van de zoekperiode en daarmee als indicatie voor de intensiteit van het zoekgedrag. Omdat samenwonende paren nog in een soort proefperiode zitten waarin ze elkaar leren kennen, is het aannemelijk dat gehuwden minder vaak scheiden dan ongehuwd samenwonenden (Manting, 1993). In het verlengde hiervan wordt vaak gedacht dat gehuwden die eerst met hun partner hebben samengewoond een stabielere relatie hebben dan direct getrouwen. Gehuwden die eerst hebben samengewoond hebben immers al een proefperiode overleefd en zullen daarom een meer succesvolle relatie hebben (Klijzing, 1992). Manting (1993) vindt echter dat vrouwen die voor het huwelijk hebben samengewoond een grotere kans op scheiding hebben dan direct gehuwde vrouwen. Als mogelijke verklaring geeft zij aan dat mensen die kiezen voor samenwonen minder belang hechten aan traditionele waarden en normen omtrent huwelijk en gezin.

2.2. Rolverdeling binnen het huishouden

Een tweede algemene hypothese uit de literatuur is dat een traditionele rolverdeling binnen het huwelijk een stabiliserende invloed heeft op de relatie. In een traditionele rolverdeling draagt de vrouw de zorg voor het huishouden en is de man de kostwinner. Vrouwen die geen beroepsarbeid uitoefenen en de zorg dragen voor het huishouden en de kinderen hebben na een scheiding weinig kansen op de arbeidsmarkt. Vrouwen die wel betaalde beroepsarbeid uitoefenen of door opleidingsniveau of beroepservaring zijn verzekerd van een behoorlijk inkomen hebben, gezien hun *economische zelfstandigheid*, minder te verliezen bij een scheiding. Bovendien kan het werken van de vrouw negatieve gevolgen hebben voor de kwaliteit van de relatie, omdat de partners minder tijd voor elkaar hebben of omdat er conflicten ontstaan over de taakverdeling thuis (Booth, Johnson, White & Edwards, 1984; Spitze & South, 1985). Veel auteurs verwachten dan ook dat, wanneer de vrouw beroepsarbeid verricht of een hoog inkomen heeft of kan verdienen (potentieel inkomen), de stabiliteit van de relatie lager is. In buitenlands onderzoek is dit zogeheten onafhankelijkheidseffect veelvuldig aangetoond (Cherlin, 1979; Hannan, Tuma & Groeneveld, 1977; Spitze & South, 1985; Tzeng & Mare, 1995). In Nederland is er vooralsnog geen invloed gevonden van de economische zelfstandigheid van de vrouw op de stabiliteit van het huwelijk (Manting, 1993).

Ook de arbeidsmarktpositie van de man kan van invloed zijn op de stabiliteit van de relatie. In huishoudens met een traditionele rolverdeling wordt van de man verwacht dat hij de kost verdient. Wanneer de man er niet geheel in slaagt aan deze verwachtingen te voldoen, kan dit ertoe leiden dat hij minder respect en waardering krijgt vanuit zijn directe omgeving (McKee & Bell, 1986). De relatie zou verder onder druk kunnen komen te staan doordat de partners negatieve psychische gevolgen, zoals depressiviteit, ondervinden van werkloosheid of loopbaanonzekerheid van de man (Voydanoff, 1990). Op grond hiervan wordt wel eens gesteld dat mannen met een *instabiele beroepsloopbaan* – mannen die bijvoorbeeld veel van baan wisselen of vaak werkloos zijn – een minder stabiel huwelijk hebben dan anderen. Zo vindt Cherlin (1979) een negatieve invloed van het aantal weken dat de man in het laatste jaar heeft gewerkt op de echtscheidingskans.

Om een zo zuiver mogelijk beeld te krijgen van de invloed van het werken van de vrouw en de man, moet ook gekeken worden naar de mogelijke invloed van het *huishoudinkomen*. Een laag huishoudinkomen leidt vaak tot financiële zorgen in het huishouden en dat kan de kans op scheiding vergroten (Cutright, 1971). Dit wordt wel het inkomenseffect genoemd. Omdat mannen met een instabiele beroepsloopbaan minder verdienen, kan een deel van het instabiliteitseffect worden toegeschreven aan een inkomenseffect en wordt het instabiliteitseffect overschat als we niet voor het huishoudinkomen controleren. Bij vrouwen is het argument andersom. Door te werken verwerft de vrouw een grotere mate van economische onafhankelijkheid, maar draagt daarmee ook bij aan een hoger huishoudinkomen. Dit heeft een positief effect op de stabiliteit. Wanneer we geen rekening zouden houden met het inkomenseffect, zou het onafhankelijkheidseffect dus worden onderschat.

Zoals een traditionele taakverdeling partners met handen en voeten aan elkaar kan binden, kunnen ook *kinderen* dat doen. De vrouw krijgt na een scheiding meestal de zorg voor de kinderen en zal dan niet zo gemakkelijk buitenshuis gaan werken of een nieuwe partner vinden. De man zal na een scheiding minder frequent contact hebben met zijn kinderen, waardoor er voor hem sociale kosten aan een scheiding zijn verbonden. Om deze redenen zijn kinderen een vorm van huwelijkskapitaal en verkleinen zij de kans op scheiding (Waite & Lillard, 1991). Kinderen zijn echter niet alleen een bron van vreugde, maar kunnen ook een bron van zorg en conflicten zijn (Booth & White, 1980). Zo kan de aanwezigheid van kinderen ertoe leiden dat partners minder tijd voor elkaar hebben of dat er conflicten ontstaan over de taakverdeling thuis. Hierdoor is het aannemelijk dat kinderen die thuis wonen een minder gunstige invloed hebben op de huwelijksstabiliteit dan kinderen die niet meer thuis wonen.²

2.3. Sociale en culturele heterogamie

Een voor de hand liggende reden voor het al dan niet slagen van een relatie is of men bij elkaar past. Of mensen bij elkaar passen heeft niet alleen te maken met verschillen in karakter of persoonlijkheid, maar ook met verschillen in sociaal en cultureel opzicht. Niet voor niets zoeken mensen partners die op hen lijken. Partners komen sterk overeen wat betreft kenmerken zoals het sociaal milieu van herkomst, religie, leeftijd en opleiding (Hendrickx, 1994; Smeenk & Ultee, 1998; Uunk, 1996). Omdat gelijkheid in cultureel opzicht zorgt voor wederzijdse sociale bevestiging en partners in staat stelt een gezamenlijke leefstijl te ontwikkelen, wordt doorgaans verondersteld dat heterogamie het welslagen van de relatie in de weg kan staan (Bumpass & Sweet, 1972; DiMaggio & Mohr, 1985; Spitze & South, 1985; Wagner, 1993).

Heterogamie wat betreft *leeftijd en opleidingsniveau* kan de kans op scheiding vergroten, omdat leeftijds- en opleidingsverschillen samengaan met sociaal-culturele verschillen tussen de partners. Opleidingsniveau is echter niet alleen een cultureel kenmerk, maar hangt ook samen met economische kenmerken, zoals inkomen en arbeidsmarktparticipatie. Op grond van de economische betekenis van opleiding kan een opleidingsverschil samengaan met een traditionele rolverdeling, wat zou moeten leiden tot een hogere stabiliteit. Omdat we in de analyse rekening zullen houden met de traditionaliteit van de rolverdeling binnen het huwelijk, zullen

opleidingsverschillen echter vooral sociaal-culturele verschillen vertegenwoordigen. Daarom verwachten we dat opleidingsheterogamie de huwelijksinstabiliteit verhoogt. Niet alleen een verschil in leeftijd en opleiding, maar ook de richting van het verschil maakt uit voor de instabiliteit. Een relatie waarin de vrouw beduidend ouder of hoger opgeleid is, komt nog steeds niet vaak voor (Van Berkel, 1997; Mare, 1991; Smeenk & Ultee, 1998) en is waarschijnlijk ook minder geaccepteerd. Dit kan de relatie onder druk zetten omdat de partners minder steun ondervinden uit hun omgeving als er bijvoorbeeld huwelijksproblemen zijn.

Ook heterogamie wat betreft het *sociaal milieu van herkomst* kan de stabiliteit in gevaar brengen. Dit komt niet alleen omdat het ouderlijk milieu samenhangt met de latere leefstijl, maar ook omdat de partners met elkaars schoonfamilie op moeten kunnen schieten. Bovendien is het aannemelijk dat ouders een homogame partnerkeuze eerder accepteren dan een heterogame partnerkeuze. Een dergelijke ondersteuning van het huwelijk kan de stabiliteit vergroten.

Tot slot zou de stabiliteit van het huwelijk kunnen samenhangen met heterogamie wat betreft *godsdienst*. In tegenstelling tot het gezegde 'twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen', wordt in Amerikaans onderzoek zelden een sterk effect van godsdienstheterogamie op de huwelijksinstabiliteit gevonden (Becker, Landes & Michael, 1977; Heaton, 1984; Huber & Spitze, 1980). Wanneer er wel een effect wordt gevonden, is er sprake van een negatieve invloed van godsdienstheterogamie op de stabiliteit. Hierbij speelt zowel een verschil in gezindte als een verschil in kerkelijkheid een rol. Paren die dubbel homogam zijn – beide lid van een kerk en van dezelfde gezindte – zijn waarschijnlijk het meest stabiel. In Nederland is tot op heden geen onderzoek gedaan naar de invloed van godsdienstheterogamie op de huwelijksstabiliteit.

2.4. Socialisatiekenmerken

Ook de manier waarop mensen worden opgevoed heeft aandacht gekregen in het onderzoek naar echtscheiding. Het ouderlijk gezin en de tijdsperiode waarin mensen zijn opgegroeid hebben een belangrijke invloed op iemands latere normen en waarden. Gezien de toenemende individualisering en secularisering, hebben we in de eerste plaats gekeken naar de invloed van iemands normen en waarden op de gepercipieerde instabiliteit van de relatie. Personen met *traditionele opvattingen* over het gezin hebben doorgaans een stabielere relatie dan anderen (DeMaris & MacDonald, 1993). Een verklaring hiervoor is dat mensen met een traditionele oriëntatie het huwelijk zien als een verbintenis voor het leven en om die reden in het geval van huwelijksproblemen een scheiding vaak niet eens overwegen.

Een ander frequent onderzocht aspect van socialisatie betreft de invloed van het hebben van ouders die zelf gescheiden zijn. Uit recent Nederlands onderzoek blijkt dat kinderen van *gescheiden ouders* een beduidend hogere scheidingskans hebben dan anderen (De Graaf, 1996; Dronkers, 1997). Verklaringen voor dit verband worden onder meer gezocht in een afwijken-de socialisatie en in de intergenerationele overdracht van de waarde die men hecht aan het huwelijk.

3. Analyses

We maken gebruik van gegevens uit een landelijk survey onder 1533 gehuwd of ongehuwd samenwonende paren en 288 alleenstaanden, het survey *Huishoudens in Nederland 1995* (Weesie, Kalmijn, Bernasco & Giesen, 1995). Ongeveer de helft van de respondenten bestaat uit personen die eerder zijn geïnterviewd voor een jongerenpanel, het survey *Sociale Integratie van Jong Volwassenen* (Dijkstra, 1989; 1993). De andere helft van de respondenten is afkomstig uit een nieuwe steekproef uit de Nederlandse bevolking tussen 21 en 65 jaar. In dit artikel maken we alleen gebruik van gegevens over (man-vrouw) paren. De beschrijvende analyses zijn gewogen teneinde de leeftijdsverdeling in overeenstemming te brengen met die van de Nederlandse bevolking. Het aantal in de analyse opgenomen paren bedraagt 1468.

3.1. De instabiliteit van samenwoonrelaties

Vragen over de huwelijksstabiliteit zijn gesteld in een schriftelijke vragenlijst die de partners afzonderlijk moesten invullen (Kalmijn, Bernasco & Weesie, 1996). We onderscheiden drie soorten vragen die variëren in directheid. De meest directe vragen gaan over gedragingen die een voorbode kunnen zijn van een feitelijke scheiding (het praten met de partner of met vrienden over echtscheiding). De meer indirecte vragen hebben betrekking op het denken over de mogelijkheid van een scheiding. De minst directe vragen gaan over alternatieve partners. Het denken aan nieuwe partners is een indicatie voor de huwelijksinstabiliteit, omdat mensen voor wie de optie van echtscheiding reëel wordt vaker zullen denken aan alternatieve partners dan mensen die een stabiel huwelijk hebben. De formulering van onze enquêtevragen is in grote lijnen gebaseerd op eerder buitenlands onderzoek naar de kwaliteit van relaties (Booth, Johnson & Edwards, 1983).

De antwoorden op de enquêtevragen worden in tabel 2 voor mannen en vrouwen afzonderlijk gepresenteerd. We geven weer welk percentage van de partners het '(zeer) eens' was met de betreffende stelling. Een kleine minderheid blijkt wel eens te denken aan of te praten over de mogelijkheid van een scheiding. Tussen de 2 en 4 procent van de paren heeft met buitenstaanders gepraat over echtscheiding; 7 tot 8 procent van de respondenten heeft hierover met de partner gepraat. Als we iets minder direct vragen naar de kans op (echt)scheiding dan blijkt dat 15 tot 17 procent van de partners denkt dat de relatie in gevaar is; 80 procent kan 'zich nauwelijks voorstellen ooit uit elkaar te gaan'. Vervolgens kijken we naar de meest indirecte vragen over echtscheiding, namelijk over alternatieve partners. Ongeveer 14 tot 16 procent van de partners geeft aan 'soms te denken hoe het leven zou zijn met een ander'. Ook als we wat specifiekere vragen naar alternatieve partners, zijn de percentages niet laag te noemen. Zo heeft ongeveer 8 procent van de partners zich in het afgelopen jaar wel eens sterk aangetrokken gevoeld tot een ander. Als we mannen en vrouwen vergelijken valt op dat vrouwen iets vaker dan mannen denken en praten over scheiding, terwijl mannen op hun beurt weer wat vaker denken aan alternatieve partners.

Tabel 2 *Percentage antwoorden 'zeer' mee eens' op stellingen over huwelijks(in)stabiliteit naar geslacht: gehuwd en ongehuwd samenwonende partners in 1995*

Stelling ^a	Mannen ^a	Vrouwen ^b
'Ik kan me nauwelijks voorstellen dat we uit elkaar zouden gaan.'	82,3	80,6
'De laatste tijd heb ik wel eens gedacht dat onze relatie in gevaar was.'	14,5	17,1
'De afgelopen tijd heb ik wel eens met vrienden gepraat over de mogelijkheid om te scheiden.'	1,9	3,7
'Mijn partner en ik hebben het er de laatste tijd over gehad of we bij elkaar zouden moeten blijven.'	8,0	6,7
'Ik denk soms wel eens hoe het leven zou zijn met een ander.'	16,0	13,9
'In het afgelopen jaar heb ik me wel eens sterk aangetrokken gevoeld tot een ander.'	8,3	7,5
'Ik heb me wel eens afgevraagd of ik met een ander niet gelukkiger zou zijn.'	9,3	8,4

^a Voor beschrijvende doeleinden zijn items gedichotomiseerd. In de schaalberekening zijn items continue variabelen (met hoge scores duidend op grote huwelijksinstabiliteit).

^b Gewogen resultaten (effectieve $N=1468$).

Hoewel man en vrouw verschillende verwachtingen kunnen hebben over de duurzaamheid van hun relatie, willen we in beginsel één maat ontwikkelen voor de kans op scheiding. Die scheidingskans is immers per definitie een kenmerk van het paar en niet van een individu. Erg grote verschillen in de percentages tussen mannen en vrouwen zijn er niet. Ook is er een redelijke samenhang tussen wat partners zeggen over hun huwelijk; de correlatie tussen een schaal voor de huwelijksstabiliteit gerapporteerd door mannen en een schaal voor de huwelijksstabiliteit gerapporteerd door vrouwen is 0,43. De vraag is of het mogelijk is om één betrouwbare schaal te construeren uit de reeks van zeven items voor mannen en zeven items voor vrouwen. Uit een betrouwbaarheidsanalyse blijkt het goed mogelijk te zijn om dit met de veertien items tezamen te doen (Cronbachs α is 0,82). Om de schaal te maken hebben we de scores op alle items gestandaardiseerd. Rest de vraag hoe de items van mannen en vrouwen moeten worden opgeteld. Men kan het gemiddelde nemen, maar men kan ook de score nemen van de partner die het minst optimistisch is. Deze partner zou immers de grootste invloed kunnen hebben op de scheidingskans. We hebben beide schalen geconstrueerd, maar deze bleken nagenoeg dezelfde resultaten op te leveren. Om die reden hebben we gekozen voor het eerste, eenvoudigere alternatief. De resulterende afhankelijke variabele is zo geconstrueerd dat de minimale score 1 is en de maximale 7; het gemiddelde bedraagt 2,04 en de standaardafwijking 1,02.

3.2. Operationalisatie van onafhankelijke variabelen

Hieronder volgt een overzicht van de operationalisatie van de hiervoor genoemde sociale factoren die de instabiliteit van een relatie kunnen beïnvloeden. Omdat in de analyses gecontroleerd wordt voor de duur van de relatie en voor een eerdere (echt)scheiding, wordt tevens de operationalisatie van deze controlevariabelen beschreven. Een beschrijving van alle onafhankelijke variabelen op de gewogen steekproef is te vinden in tabel 3.

Intensiteit van het zoekgedrag

- * *Leeftijd bij samenwonen* – de leeftijd van de jongste partner bij het begin van samenwonen.
- * *Zwangerschap vóór samenwonen* – geeft aan of de vrouw binnen zes maanden na het begin van samenwonen (met de huidige partner) een kind heeft gekregen.
- * *Type relatie* – hiervoor zijn twee variabelen opgenomen: de eerste variabele heeft de waarde 1 als men ten tijde van het interview getrouwd is (anders 0) en de tweede variabele heeft de waarde 1 als men nu samenwoont of als men vroeger ongehuwd heeft samengewoond (anders 0). Door deze parametrisering geeft het effect van de eerste variabele het verschil aan tussen getrouwde paren en ongehuwd samenwonende paren en geeft het effect van de tweede variabele het verschil aan tussen gehuwde paren die vóór het huwelijk hebben samengewoond en paren die direct getrouwd zijn.

Rolverdeling binnen het huishouden

- * *Werkzaamheid van de vrouw* – variabele die aangeeft of de vrouw betaalde arbeid verricht ten tijde van het interview.
- * *Potentieel arbeidsinkomen van de vrouw* – voor werkende en niet werkende vrouwen is in drie stappen het potentiële arbeidsinkomen na scheiding berekend. In de eerste stap is het netto uurloon van vrouwen bepaald. Voor werkende vrouwen is dit het uurloon dat ze verdienen op het moment van interview, voor niet werkende vrouwen is het uurloon geschat met behulp van een op werkende vrouwen gebaseerde regressievergelijking van uurloon op opleiding, werkervaring en economische beroepsstatus. In de tweede stap is volgens een zelfde soort procedure het aantal uren geschat dat de vrouwen na een scheiding per maand zullen gaan werken. Dit is zowel voor de werkende als de niet-werkende vrouwen gedaan, omdat ook voor werkende vrouwen mag worden aangenomen dat ze na een scheiding meer zullen gaan werken dan tijdens de relatie.³ In de laatste stap is het potentieel netto maandinkomen van alle vrouwen berekend door het (geschatte) uurloon te vermenigvuldigen met het geschatte aantal arbeidsuren per maand.⁴
- * *Werkloosheidsperioden van de man* – het aantal keren dat de man werkloos is geweest sinds het begin van zijn beroepsloopbaan, lopend van 0 tot 7 keer.
- * *Huishoudinkomen* – het gezamenlijke netto maandinkomen van de man en de vrouw.
- * *Aantal thuiswonende kinderen* – het aantal thuiswonende kinderen, lopend van 0 tot 6.
- * *Aantal uitwonende kinderen* – het aantal kinderen dat inmiddels het ouderlijk huis heeft verlaten, variërend van 0 tot 6.

Sociale en culturele heterogamie

- * *Leeftijdsheterogamie* – is geoperationaliseerd met behulp van een variabele die aangeeft of de man minstens zeven jaar ouder is dan de vrouw en een variabele die aangeeft of de vrouw minstens drie jaar ouder is dan de man. De grenzen van zeven en drie jaar zijn gekozen omdat er dan grote en typische verschillen tussen de partners zijn.
- * *Opleidingsheterogamie* – hiervoor zijn twee variabelen gebruikt: een variabele die aangeeft of de man minstens twee niveaus hoger is opgeleid en een variabele die aangeeft of de vrouw minstens twee niveaus hoger is opgeleid. De opleiding betreft de hoogst voltooide opleiding op het moment van samenwonen en is gemeten op een schaal van 1 tot 5. Ter controle wordt ook het gemiddeld opleidingsniveau van de partners in de analyses opgenomen.
- * *Heterogamie wat betreft sociaal milieu van herkomst* – het sociaal milieu van herkomst is bepaald aan de hand van de culturele beroepsstatus van de vader volgens de schaal van De Graaf en Kalmijn (1995) die loopt van -1,4 tot 2,6. Heterogamie is geoperationaliseerd als een variabele die aangeeft of de culturele beroepsstatus van de vaders van de partners meer dan 2 punten verschilt. In de analyses nemen we ter controle ook de gemiddelde culturele beroepsstatus van de vaders van de partners op.
- * *Godsdienstheterogamie* – hier maken we een onderscheid tussen (a) paren waarvan beide partners onkerkelijk zijn, (b) paren waarvan de één kerklid is en de ander niet, (c) paren waarvan beide partners kerklid zijn maar niet van dezelfde gezindte en (d) paren waarvan beide partners kerklid zijn en van dezelfde gezindte. Omdat gegevens over de kerkelijkheid en de gezindte op het moment van samenwonen ontbreken, zijn hier kenmerken van de partners op het moment van het interview gebruikt. Een alternatief zou zijn om te kijken naar het kerklidmaatschap van de ouders, maar daarmee zouden we geen rekening houden met de ontkerkelijkheid.

Socialisatiekenmerken

- * *Mate van traditionaliteit* – een schaal van vragen over politieke voorkeur (of men op SGP, RPF of GPV stemt), kerkbezoek en meningen over de mate van keuzevrijheid bij het krijgen van kinderen (of mensen zelf mogen bepalen hoeveel kinderen zij krijgen). Bij het construeren van de schaal zijn de antwoorden van de man en de vrouw zonder weging opgeteld en vervolgens zijn de schaalwaarden gestandaardiseerd.
- * *Ouders van één of beide partners gescheiden* – variabele die aangeeft of van één of van beide partners de ouders gescheiden waren toen de betreffende partner 16 jaar oud was.

Controlevariabelen

- * *Duur van het huwelijk of de samenwoonrelatie* – aantal jaren dat partners samenwonen.
- * *Eerdere scheiding* – variabele die aangeeft of één of beide partners een vorig huwelijk of een vorige samenwoonrelatie hebben gehad die is ontbonden door scheiding.

Tabel 3 *Minimaal en maximaal voorkomende waarden, gemiddelden en standaarddeviaties van de in de analyse gebruikte onafhankelijke variabelen: gehuwd en ongehuwd samenwonenden paren in 1995**

Onafhankelijke variabelen	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
<i>Intensiteit van het zoekgedrag</i>				
Leeftijd bij samenwonen (jongste partner)	14	49	22,98	4,46
Zwangerschap vóór samenwonen	0	1	0,05	0,22
Getrouwd	0	1	0,84	0,37
Samengewoond voor huwelijk	0	1	0,30	0,46
<i>Rolverdeling binnen huishouden</i>				
Vrouw verricht betaalde arbeid	0	1	0,54	0,50
Potentieel arbeidsinkomen vrouw (per 1000)	0	5	0,70	0,63
Aantal werkloosheidsperiodes man	0	7	0,17	0,50
Huishoudinkomen (per 1000)	0,05	20,00	4,39	2,44
Aantal uitwonende kinderen	0	6	0,46	0,98
Aantal thuiswonende kinderen	0	6	1,18	1,19
<i>Sociale en culturele heterogamie</i>				
Man ≥ 7 jaar ouder	0	1	0,10	0,29
Vrouw ≥ 3 jaar ouder	0	1	0,05	0,22
Gemiddeld opleidingsniveau bij samenwonen (1-5)	1	5	2,55	0,98
Man ≥ 2 niveaus hoger opgeleid	0	1	0,08	0,26
Vrouw ≥ 2 niveaus hoger opgeleid	0	1	0,07	0,26
Gemiddelde culturele beroepsstatus vaders van paar	-1,40	2,36	-0,36	0,64
Beroepsheterogamie vaders (≥ 2 punten)	0	1	0,06	0,23
Beide onkerkelijk	0	1	0,38	0,48
Eén kerkelijk, één onkerkelijk	0	1	0,17	0,37
Beide kerkelijk, maar van verschillende gezindte	0	1	0,05	0,21
Beide kerkelijk en van gelijke gezindte	0	1	0,41	0,49
<i>Socialisatiekenmerken</i>				
Mate van traditionaliteit (z-score)	-0,55	4,47	0,00	1,00
Ouders van één of beide partners gescheiden	0	1	0,12	0,32
<i>Controlevariabelen</i>				
Duur van het huwelijk/de samenwoonrelatie	0,00	42,83	16,39	10,80
Vorige relatie(s) ontbonden door scheiding	0	1	0,15	0,36

* Gewogen resultaten (effectieve $N=1468$).

3.3. Bevindingen uit de regressie-analyses

Om de hypothesen te toetsen voeren we een multivariate regressie uit van de huwelijksinstabiliteit op alle onafhankelijke variabelen. Hierbij is gecontroleerd voor de duur van de relatie en een eerdere (echt)scheiding. De regressievergelijking is berekend voor alle paren en tevens uitgesplitst naar paren die hoogstens tien jaar samenwonen en paren die langer dan tien jaar samenwonen. Er zijn twee redenen om na te gaan of de effecten verschillen tussen korter en langer bestaande relaties: een cohort-effect en een duur-effect. Volgens het cohort-effect is het aannemelijk dat het voor recent gevormde huishoudens meer vanzelfsprekend is dat man en vrouw de taken gelijk verdelen dan voor eerder gesloten huwelijken. Deze verandering in opvattingen over de rolverdeling zou kunnen betekenen dat de veronderstelde stabiliserende invloed van een traditionele rolverdeling voor jongere relaties minder belangrijk is. Volgens het duur-effect kunnen factoren hun invloed op de huwelijksinstabiliteit verliezen naarmate de relatie langer duurt (Manting, 1993; 1994). Paren die al lang bij elkaar zijn hebben inmiddels zoveel stormen doorstaan dat bepaalde problemen hen minder raken. Dit zal vooral gelden als het gaat om voorvallen uit het verleden of sociale druk vanuit het ouderlijk milieu. Zo was de redenering dat partners die maar kort naar elkaar hebben gezocht het gevaar lopen dat ze niet voldoende bij elkaar passen. Na een langere periode van huwelijk of samenwonen zal dit gevaar geweken zijn, omdat de partners elkaar dan tijdens het huwelijk hebben leren kennen: als ze dan nog steeds bij elkaar zijn, zullen zaken als leeftijd bij samenwonen en zwangerschap voor het huwelijk geen rol meer spelen. Ook verschillen tussen partners in sociaal-culturele opzichten, bijvoorbeeld een verschil in sociaal milieu van herkomst, zullen na een tijd overwonnen zijn; na vele jaren met elkaar samengewoond te hebben zullen de partners zoveel geïnvesteerd hebben in hun relatie dat ze deze verschillen blijkbaar hebben kunnen accepteren of naar elkaar toe zijn gegroeid.⁵

In de bespreking van de resultaten gaan we eerst na of de hypothesen globaal worden ondersteund, dat wil zeggen, we gaan na of effecten significant zijn in de gehele groep of in een van de twee groepen. Daarna gaan we nader in op verschillen tussen korter en langer samenwonende paren. De resultaten bespreken we in volgorde van de vier groepen oorzaken die in de theorie-paragraaf aan de orde zijn gekomen. In tabel 4 presenteren we de coëfficiënten van de regressievergelijkingen voor drie groepen (alle samenwonenden, korter samenwonenden en langer samenwonenden). Tabel 5 vat de hypothesen en bevindingen samen.

Allereerst kijken we naar kenmerken die iets zeggen over de intensiteit van het zoekgedrag. In eerder, voornamelijk buitenlands onderzoek is het samengaan van een jonge huwelijksleeftijd en een grotere scheidingskans dikwijls aangetoond. Ook onze gegevens laten zien dat paren een minder stabiele relatie hebben naarmate zij op jongere leeftijd zijn gaan samenwonen. Relaties waarin de vrouw zwanger was voordat de partners overgingen tot een gezamenlijke huishouding blijken ook minder stabiel te zijn. In overeenstemming met de hypothese blijken ongehuwd samenwonende paren een minder stabiele relatie te hebben dan gehuwden. De bevinding dat gehuwde paren die voor hun huwelijk hebben samengewoond een minder stabiele relatie hebben dan direct gehuwden, is echter niet consistent met onze verwachting.

Tabel 4 Multivariate regressie van de huwelijksinstabiliteit op intensiteit van het zoekgedrag, rolverdeling binnen het huishouden, sociale en culturele heterogamie en socialisatiekenmerken: ongestandaardiseerde coëfficiënten en gestandaardiseerde coëfficiënten tussen haakjes*

Onafhankelijke variabelen	Alle paren	< 10 jaar samen	≥ 10 jaar samen	Verschil
<i>Effecten van intensiteit van het zoekgedrag</i>				
Leeftijd bij samenwonen (jongste partner)	-0,009 (-0,037)	-0,018*	0,007	*
Zwangerschap vóór samenwonen	0,188 (0,031)	1,565*	0,135	*
Getrouwd (versus samenwonen)	-0,403** (-0,160)	-0,488**	0,030	*
Samengewoond voor huwelijk (vs. direct gehuwd)	0,156* (0,076)	0,132	0,164	
<i>Effecten van rolverdeling binnen het huishouden</i>				
Vrouw verricht betaalde arbeid (versus niet)	0,143** (0,070)	0,120	0,194**	
Potentieel arbeidsinkomen vrouw	0,085* (0,056)	0,100	0,088	
Aantal werkloosheidsperioden man	0,112** (0,060)	0,140*	0,108	
Huishoudinkomen (per 1000)	-0,009 (-0,019)	-0,039*	0,014	*
Aantal uitwonende kinderen	-0,098* (-0,080)	-0,060	-0,062	
Aantal thuiswonende kinderen	0,063* (0,072)	0,030	0,067	
<i>Effecten van sociale en culturele heterogamie</i>				
Man ≥ 7 jaar ouder (versus ± even oud)	-0,027 (-0,008)	-0,011	-0,061	
Vrouw ≥ 3 jaar ouder (versus ± even oud)	0,113 (0,025)	0,105	0,209	
Gemiddeld opleidingsniveau paar bij samenwonen	0,051 (0,048)	0,050	0,032	
Man ≥ 2 niveaus hoger opgeleid (vs. ± even hoog)	0,028 (0,008)	-0,162	0,163	
Vrouw ≥ 2 niveaus hoger opgeleid (vs. ± even hoog)	0,181* (0,049)	0,123	0,272*	
Gemiddelde culturele beroepsstatus vaders	0,033 (0,021)	0,055	-0,001	
Beroepsheterogamie vaders (≥ 2 punten vs. ± even hoog)	0,146 (0,038)	0,330**	-0,103	*
Beide kerkelijk en gelijke gezindte (referentie)	0,000 (0,000)	0,000	0,000	
Beide kerkelijk maar verschillende gezindte	-0,053 (-0,011)	-0,057	-0,068	
Beide onkerkelijk	-0,099 (-0,048)	-0,077	-0,124	
Kerkelijk-onkerkelijk	-0,009 (-0,003)	-0,034	0,021	
<i>Effecten van socialisatiekenmerken</i>				
Mate van traditionaliteit (z-score)	-0,063* (-0,064)	-0,031	-0,093*	
Eén of beide ouders gescheiden	0,276** (0,089)	0,209*	0,364**	
<i>Overige parameters</i>				
Duur relatie	0,017** (0,165)	0,023	0,008	
Vorige relatie(s) ontbonden door scheiding	0,069 (0,026)	0,093	0,084	
Constante	1,951**	2,332**	1,234**	
R ²	0,063	0,098	0,072	
Adjusted R ²	0,048	0,066	0,042	
F-waarde	4,060**	3,064**	2,401**	
N	1468	702	766	

** $p < 0,01$ (eenzijdig); * $p < 0,05$ (eenzijdig)

* Ongewogen resultaten. De verschil-kolom geeft aan of de parameters voor paren korter dan tien jaar samen en die voor paren van tien jaar en langer samen significant van elkaar verschillen.

Blijkbaar is het argument dat direct gehuwden een meer traditionele opvatting over relaties hebben sterker dan het argument dat paren die ongehuwd hebben samengewoond reeds een proefperiode hebben overleefd. In dit licht zou ook de bevinding dat samenwonenden een minder stabiele relatie hebben dan gehuwden kunnen duiden op een verschil in opvattingen over relaties.

Vervolgens kijken we naar de invloed van de rolverdeling binnen het huishouden. In overeenstemming met de verwachting blijkt dat een traditionele rolverdeling, waarin de man kostwinner is en de vrouw voor het huishouden zorgt en niet actief is op de arbeidsmarkt, een stabiliserend effect heeft op het huwelijk. Zo zien we dat paren waar de vrouw betaalde arbeid verricht of een hoog potentieel arbeidsinkomen heeft minder stabiel zijn dan andere paren. Ook de mate waarin de man voldoet aan het traditionele verwachtingspatroon van kostwinner blijkt invloed te hebben op de instabiliteit van de relatie. Zo zien we dat relaties minder stabiel zijn naarmate de man vaker werkloos is geweest, zelfs wanneer gecontroleerd wordt voor het huishoudinkomen. Het huishoudinkomen zelf blijkt de instabiliteit van de relatie te verkleinen, conform onze verwachtingen. Verder blijkt dat het aantal uitwonende kinderen de huwelijksinstabiliteit verkleint. Thuiswonende kinderen blijken echter een destabiliserende factor te zijn. Blijkbaar weegt hier het argument dat kinderen een bevredigende relatie in de weg staan zwaarder dan het argument dat kinderen een vorm van huwelijkskapitaal zijn.

We onderscheiden effecten van vier typen sociale en culturele heterogamie. In de eerste plaats kijken we naar leeftijdsheterogamie. In tegenstelling tot de verwachting blijkt er geen significant effect te zijn van een leeftijdsverschil, zelfs niet wanneer de vrouw beduidend ouder is dan de man. In de tweede plaats blijkt opleidingsheterogamie wel invloed te hebben op de instabiliteit van een relatie. Paren waarin de vrouw hoger is opgeleid dan de man zijn minder stabiel dan homogame paren. Als de man hoger opgeleid is dan de vrouw leidt dat echter niet tot instabiliteit. Dit is in overeenstemming met onze hypothese dat ook de richting van het opleidingsverschil uitmaakt; mogelijk wordt een relatie waarin de vrouw hoger is opgeleid dan de man minder geaccepteerd dan een omgekeerde situatie. In de derde plaats kijken we naar heterogamie wat betreft het sociaal milieu van herkomst. Hier zien we weer bevestigd dat heterogamie de stabiliteit van de relatie in gevaar brengt. Partners die uit verschillende sociale milieus afkomstig zijn hebben een relatief instabiele relatie. In de vierde plaats bekijken we de invloed van heterogamie wat betreft godsdienst. We onderscheiden twee typen homogame paren: paren waarin beide partners kerkelijk zijn en tot dezelfde gezindte behoren en paren waarin beide partners onkerkelijk zijn. De verwachting dat dubbel homogame paren het meest stabiel zijn gaat niet op: paren waarin de partners beide kerkelijk zijn en tot dezelfde gezindte behoren zijn even stabiel als de twee typen heterogame paren. Ook onkerkelijke homogame paren verschillen niet significant van kerkelijke homogame paren. Voor wat betreft de gepercipieerde huwelijksinstabiliteit vindt de hypothese over religieuze heterogamie blijkbaar geen ondersteuning.

Onze hypothesen over het belang van socialisatiekenmerken voor de instabiliteit van de relatie worden wel duidelijk ondersteund. In overeenstemming met de verwachtingen blijkt het meekrijgen van een traditioneel waardenpatroon tot minder instabiliteit in de eigen relatie te

leiden. Blijkbaar gaan mensen met traditionele opvattingen niet alleen minder vaak daadwerkelijk scheiden, maar komt ook de optie van een scheiding of de gedachte aan een ander minder vaak in hun hoofd op. Ook conform de verwachtingen vinden wij, net als in eerder Nederlands onderzoek, dat er sprake is van intergenerationele overdracht van echtscheiding. Een relatie blijkt minder stabiel te zijn als de ouders van één of beide partners gescheiden waren toen de betreffende partner 16 jaar oud was.

3.4. Verschillen tussen huwelijkscohorten

Tot slot kijken we naar de verschillen tussen korter en langer samenwonende paren. We veronderstelden dat er twee redenen zijn voor een verschil tussen oudere en jongere paren. De eerste reden betrof de verandering in opvattingen over de rolverdeling, waardoor de effecten van een traditionele taakverdeling sterker zouden moeten zijn voor de oudere huwelijkscohorten. De tweede reden was dat sommige factoren hun invloed verliezen tijdens het huwelijk, waardoor we vooral voor de jongere paren sterke effecten zouden verwachten. De resultaten in tabel 4 geven vooral steun aan deze laatste gedachte.

Als het argument over veranderende rolopvattingen opging, zouden we significant sterkere effecten moeten vinden voor de oudere paren. In geen enkel geval vinden we echter significant sterkere effecten voor de oudere paren, ook niet waar we deze het sterkst verwachtten, bij de effecten van de rolverdeling. Rolopvattingen mogen dan over cohorten veranderd zijn, dat het effect van de rolverdeling op de huwelijksinstabiliteit is veranderd kunnen we met onze gegevens niet aantonen.

Wel zien we enkele significant sterkere effecten voor de groep korter samenwonende paren. Zo blijkt dat de grotere instabiliteit van paren die op jongere leeftijd zijn gaan samenwonen alleen opgaat wanneer zij korter dan tien jaar bij elkaar zijn. Ook de verschillen tussen jongere en oudere paren wat betreft een zwangerschap vóór het samenwonen en heterogamie wat betreft het sociaal milieu van herkomst, zijn in lijn met de gedachte dat bepaalde factoren hun invloed verliezen naarmate de relatie langer duurt. Een zwangerschap vóór het vormen van een gezamenlijke huishouding en een verschillend sociaal milieu van herkomst leiden alleen tot een minder stabiele relatie voor paren die korter dan tien jaar samenwonen. Na minstens tien jaar samenwonen hebben paren deze hindernis uit het verleden overwonnen. Hoewel ook de invloed van het huishoudinkomen en het al dan niet getrouwd zijn significant sterker is voor jongere paren, is hier het argument dat de invloed van bepaalde factoren kleiner wordt na verloop van tijd minder plausibel. Het gaat hier immers niet om voorvallen uit het verleden, maar om de situatie op het moment van interview.

Tabel 5 Sociale effecten op de huwelijksinstabiliteit: samenvatting van hypothesen en bevindingen

Onafhankelijke variabelen	Voorspelling	Bevindingen
Leeftijd bij samenwonen	-	-
Zwangerschap vóór samenwonen	+	+
Getrouwd (versus samenwonen)	-	-
Samengewoond voor huwelijk (versus direct gehuwd)	-	+
Vrouw verricht betaalde arbeid (versus niet)	+	+
Potentieel arbeidsinkomen vrouw	+	+
Aantal werkloosheidsperiodes man	+	+
Huishoudinkomen	-	-
Aantal uitwonende kinderen	--	-
Aantal thuiswonende kinderen	-	+
Man ouder (versus ± even oud)	+	0
Vrouw ouder (versus ± even oud)	++	0
Man hoger opgeleid (versus ± even hoog)	+	0
Vrouw hoger opgeleid (versus ± even hoog)	++	+
Beroepsheterogamie vaders	+	+
Beide kerkelijk maar verschillende gezindte ^a	++	0
Beide onkerkelijk	+	0
Kerkelijk-onkerkelijk	++	0
Mate van traditionaliteit	-	-
Eén of beide ouders gescheiden	+	+

^a Referentie is beide kerkelijk van gelijke gezindte.

4. Conclusie en discussie

Hoewel de kans dat een huwelijk uitloopt op een scheiding in Nederland al enige decennia aan het stijgen is, heeft het sociologisch onderzoek zich hiermee nog nauwelijks beziggehouden. Het is kenmerkend dat er in Nederland geen geschikte gegevens zijn waarmee de sociale determinanten van echtscheiding kunnen worden onderzocht. Om toch inzicht te krijgen in de oorzaken van de groeiende instabiliteit van het huwelijk in Nederland, zijn we in dit artikel uitgeweken naar een alternatief. We onderzoeken de instabiliteit van relaties niet door naar feitelijke echtscheidingen te kijken, maar door de gepercipieerde instabiliteit van relaties te onderzoeken, zoals die wordt gerapporteerd door beide partners. Hoewel buitenlandse onderzoeksbevindingen laten zien dat er een redelijke samenhang is tussen subjectieve indicatoren van instabiliteit enerzijds, en echtscheiding anderzijds, is deze samenhang zeker niet perfect. Veel paren die ontevreden zijn over hun relatie gaan niet uit elkaar, maar proberen hun problemen op te lossen, en soms verdwijnen problemen ook vanzelf. Ontevreden paren kunnen ook bij elkaar blijven omdat zij geen aantrekkelijke alternatieven buiten het huwelijk zien. Op grond van de hier gepresenteerde resultaten kunnen we daarom nog geen definitieve conclusies formuleren over de sociale determinanten van echtscheiding in Nederland of over de sterke groei van het aantal echtscheidingen. Onze analyses maken echter duidelijk dat sociale factoren wel degelijk bijdragen aan de instabiliteit van huwelijken en samenwoonrelaties. We onderscheiden vier groepen van dergelijke sociale factoren.

In de eerste plaats hebben paren een minder stabiele relatie wanneer men minder tijd heeft genomen de juiste partner te vinden. Relatief instabiel zijn de relaties van paren die zijn gaan trouwen of samenwonen op jonge leeftijd, of op het moment dat de vrouw al zwanger was. In de tweede plaats hebben we aanwijzingen gevonden voor de gedachte dat partners die in sociaal en cultureel opzicht van elkaar verschillen, een minder stabiele relatie hebben. De sterke neiging van mensen om intieme relaties aan te gaan met iemand die dezelfde sociaal-culturele kenmerken heeft, lijkt in dat opzicht verstandig. Paren die minder met elkaar overeenstemmen hebben een minder stabiele relatie. De invloed van heterogamie op de instabiliteit van de relatie geldt overigens alleen voor overeenkomsten wat betreft opleiding en sociale herkomst. Verschillen in religie en leeftijd blijken verrassend genoeg niet samen te hangen met de gepercipieerde instabiliteit van de relatie. In de derde plaats wijzen onze analyses op de invloed van taakspecialisatie binnen het huishouden. Paren met een sterkere rolverdeling tussen man en vrouw hebben gemiddeld stabielere relaties, zo blijkt uit de invloed van het werken van de vrouw, haar potentieel arbeidsinkomen, het hebben van kinderen, en de werkloosheid van de man. De vierde en laatste groep van sociale factoren die samenhangen met de instabiliteit van relaties heeft betrekking op socialisatie en waardenoriëntaties. Een relatief hoge mate van instabiliteit treffen we bijvoorbeeld aan onder paren met minder traditionele waarden en normen, onder paren waarvan ook de ouders gescheiden zijn, en onder paren die voor het huwelijk ongehuwd hebben samengewoond.

Deze vier groepen van sociale factoren verklaren samen ongeveer tien procent van de voorkomende variantie in de gepercipieerde instabiliteit van relaties. Hoe we dit cijfer precies moe-

ten beoordelen is een punt van discussie. Enerzijds kan men een vergelijking maken met sociologisch onderzoek op andere terreinen en dan is tien procent verklaarde variantie gering. Anderzijds kan men ook niet verwachten dat een groot deel van de variantie in de huwelijksinstabiliteit met alleen sociale factoren verklaard kan worden. Wat we met onze analyses hebben laten zien is dat sociale factoren een goed te interpreteren en niet te verwaarlozen invloed hebben op de instabiliteit van relaties. Het blijft natuurlijk de vraag hoe sterk de samenhang is tussen de gepercipieerde instabiliteit van een relatie en de feitelijke kans dat die relatie wordt afgebroken. Het is daarom te betreuren dat de Nederlandse sociologie het de laatste decennia heeft nagelaten om scheiding te onderzoeken. Primaire leefverbanden behoren tot de belangrijkste kaders waarbinnen sociale cohesie tot stand komt. De moderne opvatting dat iedereen zelf maar moet beslissen hoe het leven in te richten, lijkt systematisch onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van de gekozen huishoudensvorm in de weg te hebben gestaan. Dat de Nederlandse sociologie hier een belangrijke taak heeft laten liggen, blijkt niet alleen uit de hier gepresenteerde bevindingen over de sociale oorzaken van de gepercipieerde huwelijksinstabiliteit, maar ook uit buitenlands, met name Amerikaans en Duits onderzoek naar de sociale oorzaken van feitelijke echtscheiding.

Twee vaak genoemde verklaringen voor de stijging van de echtscheidingscijfers worden ondersteund door onze bevindingen. We lieten zien dat paren waarvan de vrouw economisch zelfstandig is minder stabiel zijn dan paren waarvan de vrouw economisch niet zelfstandig is. De sterk toegenomen arbeidsmarktparticipatie van de gehuwde vrouw en de daarmee gepaard gaande erosie van de traditionele arbeidsverdeling tussen de seksen, is zo een eerste kandidaat voor de verklaring van de groei in het aantal echtscheidingen. Daarnaast zijn culturele veranderingen van belang. Individualisering en secularisering hebben grote veranderingen in de waarden, normen en opvattingen van de Nederlandse bevolking met zich meegebracht. Tussen 1960 en 1990 is de tolerantie ten opzichte van andere huishoudensvormen dan het huwelijk sterk gegroeid. Men is veel minder negatief gaan denken over mensen die niet trouwen, over mensen die vrijgezel blijven, over kinderloosheid, over homoseksuele paren, en ook over echtscheiding (SCP, 1994). Mensen met een minder traditionele waardenoriëntatie tolereren nieuwe huishoudensvormen en hebben, volgens onze bevindingen, zelf ook minder stabiele relaties dan meer traditioneel ingestelde mensen. Het respect voor het huwelijk als eeuwige en onverbreekelijke band is aan het verdwijnen en als een relatie niet oplevert wat men er van verwacht, is men bereid zijn conclusies te trekken.

Noten

1. De auteurs maken deel uit van het seminar 'Scheiding in Nederland' (SIN). Jacques P.G. Janssen en Paul M. de Graaf zijn verbonden aan de Vakgroep Sociologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, Anne-Rigt Poortman en Marthijs Kalmijn zijn verbonden aan de Vakgroep Sociologie van de Universiteit Utrecht. Met dank aan Marjolein Broese van Groenou en Pearl Dykstra, de andere leden van het SIN-seminar. Correspondentie richten aan M. Kalmijn, Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht, e-mail: M.Kalmijn@fsw.ruu.nl. Meer informatie over het SIN-seminar en zijn activiteiten is te vinden op internet: <http://baserv.uci.kun.nl/~jjansen/sin/>.
2. Het is overigens ook mogelijk dat ouders met thuiswonende kinderen, ondanks een slecht huwelijk, omwille van de kinderen bij elkaar blijven. Onze studie richt zich echter op de huwelijksstabiliteit en niet op daadwerkelijke scheiding. Om die reden verwachten we toch een minder gunstige invloed van thuiswonende kinderen op de stabiliteit van uitwonende kinderen.
3. Omdat het aantal gescheiden vrouwen in het survey klein is, hebben we voor gescheiden vrouwen uit het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO, 1983; 1987; 1991) een regressievergelijking geschat van het aantal arbeidsuren op leeftijd, leeftijd kwadraat, opleidingsniveau en leeftijd van de thuiswonende kinderen. Deze vergelijking is vervolgens gebruikt om voor de gehuwde of samenwonende vrouwen in het HIN95 een schatting te maken van het aantal arbeidsuren na scheiding.
4. Bij de berekening van het potentieel inkomen is geen rekening gehouden met een mogelijke bijstandsuitkering. De reden om alleen te kijken naar arbeidsinkomen is dat we met name geïnteresseerd zijn in de economische zelfredzaamheid van de vrouw; de bijstand is hiervan geen goede indicatie omdat in principe iedereen daar recht op heeft.
5. Daarnaast is er een selectiviteitsargument. Omdat onze gegevens betrekking hebben op bestaande samenwoonrelaties zullen veel instabiele paren niet meer in onze steekproef aanwezig zijn. Dit argument kan het sterkst gelden voor de al langer samenwonende paren omdat oudere paren langer de tijd hebben gehad om uit elkaar te gaan. Hierdoor zouden de effecten zwakker kunnen zijn voor de groep oudere paren. Tegen dit argument valt echter in te brengen dat oudere paren niet alleen een grotere kans hebben gehad om uit elkaar te gaan, maar ook in een periode zijn getrouwd waarin scheiding minder gebruikelijk was. Hierdoor zou de uitval in jongere en oudere relatiecohorten gelijk kunnen zijn.

Literatuur

- Becker, G.S. (1981). *A treatise on the family*. Boston: Harvard University Press.
- Becker, G.S., Landes, E.M. & Michael, R.T. (1977). An economic analysis of marital instability. *Journal of Political Economy*, 85, 1141-1187.
- Berkel, M. van (1997). *Who dominates when? Asymmetrical patterns of influence among Dutch husbands and wives*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, dissertatie.
- Booth, A., Johnson, D.R. & Edwards, J.E. (1983). Measuring marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 387-394.
- Booth, A., Johnson, D.R., White, L. & Edwards, J.N. (1984). Women, outside employment and marital instability. *American Journal of Sociology*, 90, 567-583.
- Booth, A., Johnson, D.R., White, L.K. & Edwards, J.E. (1985). Predicting divorce and permanent separation. *Journal of Family Issues*, 6, 331-347.
- Booth, A. & White, L. (1980). Thinking about divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 42, 605-616.

- Bumpass, L.L. & Sweet, J.A. (1972). Differentials in marital instability: 1970. *American Sociological Review*, 37, 754-766.
- Cherlin, A. (1979). Work life and marital dissolution. In: G. Levinger, O.C. Moles (red.), *Divorce and separation: Context, causes and consequences* (pp. 151-166). New York: Basic Books.
- Cutright, P. (1971). Income and family events: marital stability. *Journal of Marriage and the Family*, 33, 291-306.
- DeMaris, A. & McDonald, W. (1993). Premarital cohabitation and marital instability: a test of the unconventionality hypothesis. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 399-407.
- Dijkstra, W. (red.) (1989). *Het proces van sociale integratie van jong-volwassenen: de gegevensverzameling voor de eerste hoofdmeting*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Dijkstra, W. (red.) (1993). *Het proces van sociale integratie van jong-volwassenen: de gegevensverzameling voor tussenmeting en de tweede hoofdmeting*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- DiMaggio, P. & Mohr, J. (1985). Cultural capital, educational attainment and marital selection. *American Journal of Sociology*, 90, 1231-1261.
- Dronkers, J. (1997). Zoals de ouden zongen, piepen de jongen: intergenerationele overdracht van de kans op echtscheiding in Nederland. *Mens & Maatschappij*, 72, 149-165.
- Graaf, A. de (1996). *Kinderen van gescheiden ouders: een onderzoek naar opleiding en demografisch gedrag* (ongepubliceerde doctoraalscriptie). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Graaf, P.M. de & Kalmijn, M. (1995). Culturele en economische beroepsstatus: een evaluatie van subjectieve en objectieve benaderingen. *Mens en Maatschappij*, 70, 152-165.
- Hannan, M.T., Tuma, N.B. & Groeneveld, L.P. (1977). Income and marital events: evidence from an income-maintenance experiment. *American Journal of Sociology*, 82, 1186-1211.
- Heaton, T.B. (1984). Religious homogamy and marital satisfaction reconsidered. *Journal of Marriage and the Family*, 46, 729-733.
- Hendrickx, J. (1994). *The analysis of religious assortive mating: an application of design techniques for categorical models*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Huber, J. & Spitze, G. (1980). Considering divorce: an expansion of Becker's theory of marital instability. *American Journal of Sociology*, 86, 75-89.
- Kalmijn, M., Bernasco, W. & Weesie, J. (1996). *Codeboek Huishoudens in Nederland 1995*. ISCORE Paper, No. 67. Universiteit Utrecht: Vakgroep Sociologie/ICS.
- Klijzing, E. (1992). 'Weeding' in the Netherlands: first-union disruption among men and women born between 1928 and 1965. *European Sociological Review*, 8, 53-70.
- Kooy, G.A. (1969). *Het huwelijk in Nederland*. Utrecht: Het Spectrum.
- Kooy, G.A. (1984). *Huwelijkswelslagen in Nederland: Een vergelijking tussen 1967 en 1983*. Wageningen: Landbouwhogeschool.
- Lesthaeghe, R. & Kaa, D.J. van de (1986). Twee demografische transitie's? *Mens en Maatschappij*, 61, 9-24.
- Manting, D. (1993). Welke vrouwen maken een echtscheiding mee? *Maandstatistiek van de Bevolking*, 41, 18-29.
- Manting, D. (1994). *Dynamics in Marriage and Cohabitation: An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Mare, R.D. (1991). Five decades of educational assortative mating. *American Sociological Review*, 56, 15-32.
- McKee, L. & Bell, C. (1986). His unemployment, her problem: the domestic and marital consequences of male unemployment. In S. Allen, A. Waton, K. Purcell & S. Wood (red.), *The experience of unemployment* (pp. 134-149). Houndmills: Macmillan.
- Morgan, S.P. & Rindfuss, R.R. (1985). Marital disruption: structural and temporal dimensions. *American Journal of Sociology*, 90, 1055-1077.

- Prins, C.J.M. & Levering, J. (1992). Huwelijkssluiting, huwelijksontbinding en sterfte 1976-1990; een overlevingstafelbenadering. *Maandstatistiek van de Bevolking*, Maart, 17-24.
- Smeenk, W. & Ultee, W. (1998). *Huwende jongmans en jongdochters naar wederzijdse leeftijd bruid en bruidegom: Nederland 1942-1994. Bevolking en Gezin*, te verschijnen.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1994). *Sociaal en cultureel rapport 1994*. Rijswijk: SCP.
- South, S.J. & Spitze, G. (1986). Determinants of divorce over the marital life course. *American Sociological Review*, 51, 583-590.
- Spitze, G. & South, S.J. (1985). Women's employment, time expenditure and divorce. *Journal of Family Issues*, 6, 307-329.
- Tzeng, J.M. & Mare, R.D. (1995). Labor market and socioeconomic effects on marital stability. *Social Science Research*, 24, 329-351.
- Uunk, W. (1996). *Who Marries Whom? The role of Social Origin, Education and High Culture in Mate Selection of Industrial Societies During the Twentieth Century*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, dissertatie.
- Voydanoff, P. (1990). Economic distress and family relations: a review of the eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1099-1115.
- Waite, L.J. & Lillard, L.A. (1991). Children and marital disruption. *American Journal of Sociology*, 96, 930-953.
- Wagner, M. (1993). Soziale Bedingungen des Ehescheidungsrisikos aus der Perspektive des Lebensverlaufs. In A. Diekmann & S. Weick (red.), *Der Familienzyklus als sozialer Prozeß* (pp. 372-393). Berlin: Dunker & Humblot.
- Weesie, J., Kalmijn, M., Bernasco, W. & Giesen, D. (1995). *Huishoudens in Nederland 1995* [database]. Universiteit Utrecht: Vakgroep Sociologie/ICS.